

HETYEN FÖLDRAJZI NEVEI

Hetyen (*Гетен*) magyar falu Kárpátalján, a Beregszászi járásban, Beregszásztól 23 km-re északnyugatra. Nevének előfordulási alakjai: 1270: *Heytin*, 1403: *Hethen*, 1408: *Hethyen*, 1418: *Hethey*, 1610: *Hettien*, 1773: *Hettyen*, 1806: *Hetény*, 1893: *Hetény*, 1910: *Hettyén*, 1925: *Hetyen*, *Heteň*, 1930: *Hetín*, 1979: *Lipovoe*, *Junove* (Heller, 1983). 1992-ben visszakapta történelmi magyar nevét. Lakosainak száma 2000-ben körülbelül 870 fő.

A falu nevének eredetére Kiss Lajos a következő magyarázatot adja: „Hetyen ’helység Beregszásztól nyugat-északnyugatra. Pusztá személynévből keletkezett magyar névadással.” (FNESz, I. 592). Az elnevezés alapjául szolgáló személynév szerinte a magyar *hét* számnévnek lehet a származéka. Nem veti el azt a lehetőséget sem, hogy köze lehet a német *Het(t)in* személynévhez is. Vannak olyan elképzelések is, hogy a törzsnévszerű elszórtóságban jelentkező *Hetény* helynevek valamilyen népcsoporthoz kapcsolódnak (FNESz, I. 610).

Első írásos említése 1270-ből származik. A 14. században már rendezett község, amelynek a Kerecsényi család által építtetett temploma is volt. 1566-ban a falut a betörő tatárok feldúlták. Hetyen lakói korán megismerkedtek a reformáció tanáival, egyházuk 1739-ig Csonkapapinak volt fiókja, azután anyagyülekezetté vált. Anyakönyvét 1765 óta vezetik. Mai temploma 1793-ban épült egy összerokkadt fatemplom helyén. Keleti végében különálló fatorony áll két, 1783-ban öntött haranggal.

A 20. század első feléig a hetyeniek kereskedelemmel és földműveléssel foglalkoztak. Az itteni kerékgyártók messze földön híresek voltak szakértelmükről, nem csoda, hogy szólás is született róluk: „*Van egy falu, Hetyen, ahol még a pap is kereket csinál*”. A csehszlovák érában a falu közelében meghúzott határvonal miatt katonai szerepet töltött be, határőrök szállásoltak el benne. 1945 után a többi kárpátaljai településsel együtt a Szovjetunióhoz csatolták.

A falu határa sík. A történelmi Bereg vármegye legalacsonyabban fekvő községe volt a maga tengerszint feletti 106 méteres magasságával. 1999-ig homokbánya működött a közelben. Az egykor nagy erdőből mára alig maradt néhány hektár. 2000-ben megkezdődött a faluhoz tartozó földterületek magánkézbe adása.

Adatközlőim voltak: Benke József (1933) nyugdíjas, egykori brigádvezető, Bihari Sándor (1942) kocsis, Sebestyén András (1951) zootechnikus, Sebestyén Julianna (1929) nyugdíjas, Tóth Béla (1951) földműves.

Belterület

Falurész-nevek:

A falu egyes részeit a lakosok *vég*-eknek nevezik. Régebben négy vég volt, ezek nevei valószínűleg akkor keletkeztek, amikor a falu még sokkal kisebb kiterjedésű volt, s nem utcákat neveztek el, hanem a falu négy végét, lényegében követve az égtájak irányát. Később ezek mintájára az egyes utcákat is ilyen nevekkal kezdték el megnevezni:

1. Méretről elnevezett faluvég: *Kis vég*.
2. Az utcában lakó személyről elnevezett vég: *Cselle-vég* – több *Cselle* nevű család lakik ebben az utcában.
3. Építményről, épületről elnevezett vég: *Temetővég*, *Bolondiskola-vég*, *Iskolavég*.
4. Egyéb motiváció: *Hajnalvég* – ez az utca a falu keleti részén fekszik. A belső utcák felől szemlélve ebből az irányból kel fel a nap.

Utcanevek:

A 90-es években a helyi tanács megváltoztatta a szovjet korszakban használt utcaneveket. A változtatás során következetesen igyekeztek némileg motivált neveket létrehozni, amelyek kapcsolatban vannak a falu jellegzetességeivel:

1. Történelmi személyiségről elnevezett utcák: *Kossuth Lajos utca* – A falu főutcája. A múlt században az egyik helyi földbirtokos Kossuth Lajosra íratott egy darab földet, hogy ha hazatér száműzetéséből, indulni tudjon az országgyűlési választásokon. *Dózsa György utca* – Dózsának nincs Kossuthéhoz hasonló kapcsolata a faluval. A *Kisvég* nevű utca hivatalos neve lett.
2. Az utcában található épületről elnevezett utca: *Iskola utca*.
3. Irányáról elnevezett utca: *Haranglábi utca* – A szomszédos Harangláb község felé vezet. *Mező utca* – a mezőre vezet ki.
4. Elhelyezkedéséről elnevezett utca: *Part utca* – a patak mentén található.
5. Növényzetről elnevezett utca: *Liget utca* – a 90-es években fásították ezt az utcát, ezért kapta ezt a nevet. *Zöld utca*.
6. Egyéb motiváció: *Béke utca*. A faluban lényegében ez az egyetlen szoros értelemben vett hivatalos utcanev, mivel itt a név teljesen szimbolikus.

Annak ellenére, hogy milyen kevés utca van a faluban, meglepő, hogy a nevek elég sok típust képviselnek, ami színessé teszi a falu névanyagát.

Építménynevek:

a. Középületek nevei: *Rendelő*, *Posta*, *Klub*, *Templom*, *Harang*, *Iskola*, *Óvoda*, *Paplak*, *Imaház*, *Bolondiskola* (értelmi fogyatékosok laktak itt néhány évig), *Kaszárnya*.

b. Gazdasági célú építmények neve: *Brigádház*, *Varroda*.

c. Építménynevek: *Emlékmű*, *Futballpálya*.

d. Hídnevek: *Kishíd*, *Palló*. A faluban a patak medrén három híd ível át, de érdekes módon ezek közül csak egynek van neve. Valószínűleg ez volt az első, és so-

káig az egyetlen híd. Még néhány évvel ezelőtt is csak fából készült hidacska volt, ezért nevezték *Palló*-nak. A 90-es években átépítették, s az új betonhidat már más névvel nevezik meg. Régi nevét sajnos lassan kiszorítja az új, már az öregek is csak ritkán emlegetik.

e. Kocsmák nevei: A faluban két kocsmá is található, ezek a tulajdonosokról (*Banzár kávézója*), és a kocsmárosról (*Szabó csájnája*) kapták népi nevüket. Utóbbinak hivatalos neve is van: *Csaroda kávézó*, amelyet a falu határában folyó patakról neveztek el. Elterjedt a *Banzár kávézójának* humoros *Dühöngő* elnevezése is.

Az épületek neveinél megfigyelhető, hogy gyakran ugyanaz az épület több nevet is visel. Ez előfordulhat akkor, ha megváltozik az épület funkciója, s az új név mellett megőrződik a régi is (*Kaszárnya - Bolondiskola*), de párhuzamos névadás is létrehoz ilyen neveket: *Dühöngő - Banzár kávézója*.

Külterület

A külterületi nevek osztályozásánál Lőrincze Lajos klasszikus hármas felosztását követtem (Lőrincze, 1947). Lőrincze a tájnak és az embernek a nevek keletkezésében betöltött szerepét vizsgálva a földrajzi nevek három csoportját különítette el (természeti-, műveltségi- és eseménynevek).

Természeti nevek:

Dűlőnevek:

- a. Felszínnevek: *Homokgödör, Homokdomb.*
- b. Talajnevek: *Kispalaj, Nagypalaj, Tavasz mező, Óztalló.*
- c. Testrésznevekből alakult földnevek: *Tóhát, Felsőláb, Alsóláb, Csarodahát.*
- d. Helyzetviszonyító nevek: *Mákócsa-part, Rekesz, Kismákócsa, Somi mező.*
- e. Növény- és állatvilág:
 - Egyes növények nevei: *Hársfa tábla.*
 - Erdők nevei: *Akácós, Makkos, Tövises.*
- f. Állatok nevei: *Kokaska* (a vadmadarak kedvelt fészkelőhelye volt).
- f. Obszcén elnevezés: *Szarosföld.*

Nagyon kevés természetes nevet találtam a falu névanyagában, ami arra utal, hogy a vidék arculata az ember beavatkozása folytán olyan mértékben megváltozott, hogy az ilyen nevek elveszítve motivációjukat, mára szinte teljesen a feledés homályába merültek.

Víznevek:

A természeti nevek közé soroltam a dűlőnevek mellett a vízneveket is. Ezek is szerves részét alkotják a falu helynévkincsének. Ráadásul a víznevek sokkal tovább fennmaradnak, mint a dűlőnevek, ezért feltételezhető, hogy sokkal régebbi eredetűek, mint a legtöbb dűlőnév. Ez a vidék a Tisza vízgyűjtő medencéjéhez tartozott, a folyó csak néhány kilométerre folyik a falutól. Ennek „köszönhetően” a hetyeniek a századok során gyakran voltak kitéve az árvizeknek (legutóbb 2001-ben pusztított az ár). Még a múlt században is rengeteg patak folydogált a falu határában, mára azonban csak kiszáradt medrük emlékeztet az egykori állapotok-

ra. Eltűnésükkel nevük is hamarosan feledésbe merült. A Pesty Frigyes kéziratot helynévgyűjtésében fellelt pataknevek közül adatközlőim mindössze négyet ismertek, és kettőt azokból sem tudtak teljes bizonyossággal lokalizálni.

Patakok nevei: *Micz patak* – ennek a pataknak a partjára települt a falu. Ezt a nevet azonban már csak történelmi források emlegetik (Lehoczy, 1881-82), a lakosság már alig ismeri. A Tisza-szabályozás során a patak folyása megszűnt, ebből kifolyólag ma *Tó*-nak nevezik. *Csaroda patak* – szláv eredetű neve (csarna voda – 'fekete víz' I. FNESz, I. 308.) arra utal, hogy nevét a szlávoktól vettük át a honfoglalás után. *Kerettyű patak*, *Szikora patakja* (A Szikora család földje mellett folyt), *Mély patak*, *Palaczka patak*.

Állóvizek nevei: *Tó*.

Kanálisok nevei: *Mákócsa*, *Nagyárok*, *Kövesút árka*.

Műveltségi nevek:

a. Pásztorokodással és állattenyésztéssel kapcsolatos nevek: *Disznólegelő*.

b. Halászattal-vadászattal kapcsolatos nevek: *Vadászles*.

c. Földműveléssel kapcsolatos nevek: *Bulgárkert*, *Tavaszmező*, *Somi mező*, *Kis rét*. A régi

feudális viszonyokra utal a *Kilenced rekesz* nevű dűlő.

d. Erdőirtással kapcsolatos nevek: *Kisducskós*, *Nagyducskós*, *Csonkás*, *Paracfa*.

e. Bányászattal kapcsolatos nevek: *Bánya*, *Homokgödör*.

f. A dűlőn található épületről elnevezett földek: *Transzformátortábla*, *Aklos*, *Ferenci Menyhárt házánál*, *Kokó Géza házánál*, *Juhakolnál*.

Épületnevek:

– Lakóházak nevei: *Szikora-lak*, *Anti-lak*, *Cigánytábor*, *Kunyhók*, *Pacsitos ház*.

– Építménynevek: *Magasfeszültség* (nagyfeszültségű távvezeték), *Ágtöltés* (A *Micz patakot* köti össze a *Csaroda patak*kal), *Tiltó*.

– Létesítménynevek: *Farm*, *Méhes*.

– Hídnevek: *Somi kőhíd*, *Papvész-híd*.

– Utak nevei: *Kerecsenyi út*, *Kocsiút*, *Kövesút*.

– Tanyanevek: *Sárgatanya*, *Horváltanya*, *Tóth Mihály tanyája*, *Balog tanyája*, *Jákóbtanya*.

– Gazdasági épületek: *Juhakol*, *Butyka*, *Fürdő*, *Pékség*, *Nyári láger* (az állatok nyári szálláshelye), *Méhes*, *Dohányszárító*.

-- Kisebb építmények nevei: *Silógödör*, *Vadászles*.

-- Elkerített helyek nevei: *Dögtér*, *Zóna*, *Szérű*

h. Birtoklástörténeti nevek:

Köznevekből alkotott földrajzi nevek: *Paptag* – egykor az egyház tulajdonában volt ez a terület, *Paracfa* – Pestynél *Parasztfa*-ként szerepel. A falusi parasztok közös használatú erdeje volt.

Személynevekből alkotott földrajzi nevek: A személynevekből létrejött földrajzi nevek osztályozásánál Szabó T. Attila csoportosítását vettem alapul (Szabó T.,

1988). Gyűjtésem során igazolva láttam Szabó T. Attilának azt a megállapítását, hogy „puszta személynévből szinte a legújabb időkben is alakulnak helynevek.” Magam is találtam nagyon fiatal személynévből alakult neveket, s feltehető, hogy a földek magánkézbe adásával a következő évtizedekben ezek száma tovább fog nőni. A névanyag nagy részét ma is ezek a nevek alkotják, miután túléltek a kollektivizálást is.

– Puszta személynévek mint helynevek. A magyar névadás egyik jellegzetessége, hogy puszta személynévből is létrejöhetnek helynevek. Hetyenben ez nem jellemző, mindössze egy ilyen nevet találtam, amely viszont három dűlőnévben is előfordul: *Dudás – Kis Dudás, Nagy Dudás, Kétlábas Dudás*.

– Jelekkel ellátott személynévek mint helynevek:

- a. Keresztnév + -é birtokjel: *Marcié, Zsigaé*.
- b. Vezetéknév + -é: *Ciglere, Kis Horváté, Nagy Horváté, Komjátié, Kuné, Szakácsé, Tiszaé, Buttykayé, Naményié*.
- c. Vezeték- + keresztnév + -é: *Sütő Gézáé*.
- d. Ragadványnév + keresztnév + -é (ez a kategória nem szerepel Szabó T. Attilánál, de Hetyenben találtam rá példát): *Vén Gabié*.
- e. Keresztnév + megszólítás + -é: *Tamás bácsié*.
- f. Méltóságnév + -é: *Báróé*.

– Személynévek jelzős összetételű helynevekben:

a. Személynévek minősítő jelzős összetételekben:

1. Keresztnév + köznév: *Anti-lak, Anti-szilvás, Jákóbtanya*.
2. Vezetéknév + köznév: *Barakonyi-tag, Horváltanya, Sütő-tag, Szikora-tag*.

b. Birtokos jelzős összetételek:

1. Vezetéknév + köznév + egyes szám 3. sz. birt. jel: *Balog erdeje, Balog tanyája, Berényi akácosa, Hegedűs hadé, Szikora laposa, Szikora patakja, Szikora szilvása, Kokó háza, Daru laposa*.
2. Vezetéknév + keresztnév + köznév + egyes szám 3. sz. birt. jel: *Tóth Mihály tanyája, Mózsi Gyula körtefája, Tóth Béni laposa, Ferenci Menyhárt háza*.
3. Kereszt- v. vezetéknév + -né asszonynévképző + köznév + egyes szám 3. sz. birt. jel: *Ködöböczné laposa*.

Eseménynevek:

Lőrincze a harmadik csoportba azokat a neveket sorolta, „amelyek keletkezésének alapja nem a természetes, sem pedig az emberi beavatkozás által megváltoztatott táj, hanem az emberrel kapcsolatos valamiféle esemény, amelynek a tájjal csak annyiban van kapcsolata, hogy szükségszerűen a tájban játszódik, annak valamelyik pontjához fűződik”(Lőrincze, 6). A földrajzi neveknek ezt a csoportját eseményneveknek nevezi. Hetyenben két olyan nevet sikerült találnom, amely az eseménynevek közé sorolható. Bár az, hogy a hozzájuk fűzött magyarázatok

mennyire fedik a valóságot, és mennyire a népi képzelet termékei, nem dönthető el: *Katonafogás* – adatközlőim szerint valamelyik világháború után magyar katonák akartak átszökni az anyaországba, de itt elfogták őket. *Papvész* – a hagyomány szerint valamikor régen a hetényi pap éjszaka vágott neki az útnak a szomszédos faluba. Útja a megáradt *Csaroda patak* hídján keresztül vezetett, de a sötétben a vízbe esett és megfulladt. A pataknak azt a részét, ahol ez történt, *Papvész*-nek nevezték el.

Kategorizálhatatlan nevek: *Kána, Jáhondó*. Ezeknek a neveknek nem sikerült kiderítenem az eredetét, ezért kénytelen voltam ebbe a csoportba besorolni őket. Az írásos forrásokból az derül ki, hogy ezek a nevek nagyon régiek, ennek megfelelően az idők folyamán motivációjuk elhomályosult.

Megvizsgálva a falu névanyagát sikerült levonnom néhány következtetést arra vonatkozóan, milyen névadási típusok vannak leginkább elterjedve Hetényben. A belterületi nevek esetében megfigyelhető a többnevűség jelensége. Ennek oka az egyes utcák hivatalos és népi neveinek párhuzamos léte, de népi neveknél is elterjedt, hogy ugyanannak az objektumnak több közhasználatú neve van. A belterületen elkülönítettem a falurészneveket, amelyek több utcára terjednek ki. A népi névadás jellegzetessége a faluvégek elnevezése, amely a szomszéd falvakra nem jellemző. Megfigyelhető azonban, hogy ez a népi eredetű névelem az új nevek alkotásában egyre kisebb szerepet tölt be. Helyét a hivatalosabb *utca* veszi át. A névanyag nagy részét az objektumnevek alkotják: középületek, gazdasági épületek nevei.

A külterületi neveket megvizsgálva feltűnt, hogy nagyon kevés a természeti nevek száma, ami az ember nagyfokú beavatkozásának az eredménye. Mára eltűntek az erdők és patakok, amelyek a XIX. század végén még nagyban befolyásolták a falu határának képét. Ez pedig magával hozta a természeti nevek kihalását. Napjainkban a leggyakoribb típust a személynévekből keletkezett helynevek alkotják. Ez érdekes jelenség, különösen annak a fényében, hogy a negyvenes években államosították a földbirtokokat. A faluban korábban sem voltak nagybirtokosok, az egyes kis parcellákat pedig tulajdonosukról nevezték el. A földek összeszántásával új dűlők jöttek létre, de az egykori tulajdonosok neve továbbra is fennmaradt. A kolhozosítás után a falu határában lévő tanyák is eltűntek, de adatközlőim néhány nevére még emlékeztek.

A földek privatizálásával napjainkban új tulajdonviszonyok alakulnak ki, ami előreláthatóan új helynevek létrejöttéhez fog vezetni.

A nevek ismeretében, használatában nagy különbségek vannak az egyes nemzedékek között. Az idősebbek sokkal jobban ismerik ezeket a neveket, mint a fiatalok. De a középkorúak is gyakran bizonytalankodnak egyes nevek behatárolásánál. A fiatalok pedig csak a nagyobb dűlők neveit ismerik. A földek magánkézbe adásával ez a tendencia valószínűleg változni fog, mert a falu lakossága ma a földből kénytelen megélni, s a határhoz fűződő kapcsolat szorosabbá válása pozitív hatással van a nevek megőrzésére.

Hivatkozott irodalom:

KISS LAJOS 1988. Földrajzi nevek etimológiai szótára, I-II. kötet. Budapest.

LEHOCZKY TIVADAR 1881-82. Bereg vármegye monographiája, I-III. kötet. Ungvár.

LŐRINCZE LAJOS 1947. Földrajzineveink élete.

PESTY FRIGYES kéziratos helynévgyűjteménye. Bereg megye (mikrofilm), OSZK Kézirattár.

SZABÓ T. ATTILA 1988. Személynevek helyneveinkben. Nyelv és település. Budapest, Európa Kiadó.

SEBESTYÉN ZSOLT

A SZLOVÁKIAI PÁRKÁNY (ŠTÚROVO) JELENKORI UTCANEVEINEK BEMUTATÁSA

A 13 500 lelket számláló kisváros a Duna bal partján, a Garam torkolata közelében, Esztergommal szemben keletkezett, s már a kőkorszakban is lakott település volt (*Kakath*). A mai Párkány területén az írásos emlékek szerint már 1304-ben vár állott, melyet a törökök hídjával és templomával egyetemben elpusztítottak. Helyén a törökök a várost Esztergommal összekötő Duna-híd erődítményét építették ki és *Dzsigerdelem Parkany*-nak nevezték el - erről kapta a város mai nevét. 1589-ben a törökök vezették be a heti vásárokat. Az évszázados hagyományt a párkányi Simon-Júda vásár máig őrzi.

Az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása radikális változásokat idézett elő Párkány életében is. Párkány a Csehszlovák Köztársaság részévé vált, és határváros lett. 1919 tavaszán a városra és környékére is kiterjedtek a Magyar Vörös Hadsereg és a csehszlovák légiók harcai. Az első Csehszlovák Köztársaság ideje alatt Párkány járási székhely lett. 1938. november 6-án – az első bécsi döntés értelmében – Párkány ismét visszakerült Magyarországhoz. Az 1946-os párizsi békeszerződés azonban felújította és szentesítette Csehszlovákia München előtti határait, így Párkány ismét a Csehszlovák Köztársasághoz került. 1948. június 26-án a Belügyi Megbízotti Testület döntése alapján a város nevét megváltoztatták: *Párkány (Parkan)* helyett *Štúrovo* lett.

Az ismert 1989-es csehszlovákiai rendszerváltással és az önkormányzatiság megjelenésével számos új lehetőséget kaptak kézbe a helyi közösségek. Így több helyen is kezdeményezték az egykori helységnevek és utcanevek megváltoztatását vagy inkább a régiek visszaállítását, s ez a helyi közösségek identitásának rekonstruálási kísérleteként értelmezhető leginkább.

A város történelmi nevének visszaállítása megannyi próbálkozás ellenére kudarcba fulladt, azonban az utcanevek megváltoztatásával kapcsolatos kezdeményezések szabad utat kaptak. Ezt bizonyítja a „magyaros” tulajdonnévi előtaggal